

**UNIVERSITATEA OVIDIUS DIN CONSTANȚA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALĂ DOCTORALĂ**

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
Prof. Univ. Dr. Pr. NICOLAE V. DURĂ**

**DOCTORAND:
MITITELU CĂTĂLINA**

CONSTANȚA 2012

**INSTITUȚII JURIDICE ȘI
CANONICE REGLEMENTATE DE
PRAVILELE ROMÂNEȘTI,
TIPĂRITE, DIN SECOLUL AL XVII-
LEA**

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
Prof. Univ. Dr. Pr. NICOLAE V. DURĂ**

**DOCTORAND:
MITITELU CĂTĂLINA**

CUPRINS

Abrevieri

Introducere

Partea I

Dreptul bizantin și impactul său asupra instituțiilor juridice și canonice din Țările Române (secolul al XVII-lea)

A. Dreptul bizantin și receptarea lui în Pravilele tipărite, în Țările Române, din secolul al XVII-lea

B. Etapele procesului de receptarea a Dreptului bizantin în Țările Române

Partea a II-a

Pravilele tipărite în limba română, în secolul al XVII-lea, în Țările Române

A. Pravila de la Govora. Izvoare și conținut

B. Cartea Românească de învățătură (Iași, 1646). Izvoare și conținut

C. Îndreptarea legii (Târgoviște, 1652). Izvoare și conținut

Partea a III-a

Instituții juridice și canonice reglementate de Pravila de la Govora

A. Judecata civilă și bisericească după Pravila cea Mică

B. Rudenia și Căsătoria după Pravila de la Govora

C. Clerul și monahii după Pravila cea Mică

D. Taina Sfintei Mărturisiri (Spovedania) în lumina prevederilor nomocanonice ale

Pravilei de la Govora

Partea a IV-a

Instituții juridice și canonice reglementate de Cartea românească de învățătură și de Îndreptarea legii

I . Domnia și Mitropolia, două vechi instituții juridico-canonice românești

A. Instituția „Domniei” în Țările Române

B. Instituția „Mitropoliei” în Țările Române

II. Clericii și Monahii după Cartea românească de învățătură și Îndreptarea legii

- A. Clericii și statutul lor juridico-canonice după Pravilele tipărite, în limba română, de Vasile Lupu și Matei Basarab
- B. Monahismul în lumina Pravilelor de la Iași și de la Târgoviște

III. Justiția după Cartea românească de învățătură și Îndreptarea legii. Infracțiuni și pedepse

- A. Judecata după Pravilele tipărite în secolul al XVII-lea
 - 1) Justiția domnească
 - 2) Justiția ecleziastică
- B. Infracțiuni și pedepse prevăzute de Pravila lui Vasile Lupu și Pravila lui Matei Basarab
 - 1. Infracțiuni prevăzute de cele două Pravile tipărite în limba română (Iași, 1646, și Târgoviște, 1652)
 - a) Infracțiuni bisericesti
 - b) Infracțiuni laice
 - 2. Pedepse prevăzute de Pravila lui Vasile Lupu și a lui Matei Basarab
 - a. pedepse corporale
 - b. pedepse privative de libertate
 - c. pedepse pecuniare
 - d. pedepse accesorii sau complementare

IV. Rudenia și Căsătoria în lumina Pravilei de la Iași și de la Târgoviște

- A. Rudenia, o veche instituție juridico-canonice în Țările Române
- B. Instituția juridico-canonice a Căsătoriei după legislația nomocanonice prevăzută de cele două Pravile (Iași, 1646, și Târgoviște, 1652)

V. Proprietatea și moștenirea după Pravila lui Vasile Lupu și Pravila lui Matei Basarab

- A. Dreptul de Proprietate după cele două Pravile (Iași, 1646 și Târgoviște, 1652)
- B. Instituția juridică a moștenirii și reglementarea ei după Cartea românească de învățătură și Îndreptarea legii

Concluzii

Bibliografie selectivă

Anexe

Istoricii europeni au remarcat faptul că pacea de la Vestfalia (1648) a inițiat și „o nouă epocă în cultura occidentală. *Respublica christiana* este însă pe deplin prăbușită”¹. Într-adevăr, această nouă epocă marcată de mișcarea ideologică și culturală a Iluminismului a dus și la prăbușirea acelei Republici creștine decretată de edictul împăratului Teodosie cel Mare din anul 380.

Dacă în Apusul Europei, prin Pacea de la Vestfalia, „*Res publica Christiana*” (Republica creștină) lua sfârșit, în schimb, în Țările Române – din vremea aceea – se afirma în chip învederat – și prin receptarea și traducerea legislației nomocanonice – cultura bizantină, iar Republica creștină era la ea acasă.

Spre deosebire de Europa de Vest – unde religia nu mai constituia un liant pentru unitatea statală, ci pentru separație, dictat de principiul „*cujus regio, ejus religio*”, – în Țările Române, din vremea aceea, religia ortodoxă – unica religie a subiecților de drept ai Principilor celor două Țări românești (Valahia și Moldova) – era atât fermentul unității săpirtual-religioase, cât și al celei politico-statale.

De aceea, la noi, la români, – in illo tempore (la vremea aceea) – nu s-a pus problema libertății religioase, și, ipso facto, a demnității umane, ca în Țările sau Statele din Vestul Europei, fiindcă poporul român avea și mărturisea doar o singură credință religioasă, și aceea de sorginte apostolică, a cărei învățătură era de altfel caracterizată de dragostea față de om, pentru care Mântuitorul Iisus Hristos se întrupase pentru a-i restaura făptura cea dintâi.

La români, se vor întâlni aceste realități de-abia în anul 1700 – când, prin Actul Uniației, o parte din Românii transilvăneni – ademeniți de promisiunile dezrobirii sociale – au trecut sub jurisdicția canonică a Papei.

În Țările Române, din secolul al XVII-lea, se afirmă și idei cu un pronunțat caracter umanist, datorită atât activității unor cărturari umaniști, precum, de exemplu, Udriște Năsturel și mitropolii Teofil și Ștefan ai Țării Românești și Varlaam al Moldovei etc., - care au avut și preocupări de natură canonică, cât și, măsurile luate de unii Domnitori cărturari, cu concepții și atitudini umanist-creștine, care au reușit să înscrie pe români în aria culturii religioase, juridice și sociale europene, de sorginte atât bizantină, cât și vest-europeană, așa după cum ne adevăresc și textul celor trei Pravile tipărite în limba română din acest secol, și anume, Pravila de la Govora (1640), Pravila lui Vasile Lupu (Iași, 1646) și Pravila lui Matei Basarab (Târgoviște, 1652).

¹ L. M. Ferrer, *La vittoria del principio cujus regio ejus religio. Le clasole religiose della pace di Vestfalia (1648)*, în *Fontes. Documenti fondamentali di storia della Chiesa*, Ed. San Paolo, Milano, 2005, p. 419.

Despre Pravilele tipărite, în limba română, din secolul al XVII-lea, s-a spus că acestea au fost „și un factor de unitate europeană”² în materie legislativă. Într-adevăr, printre altele, aceste Pravile, - care au avut și darul de a statornici și o relație „... între cultura noastră juridică și aceea a Renașterii italiene și a glosatorilor”, pe care, „obiceiul n-ar fi putut-o stabili în nici un chip, la acea dată”³, fiindcă, în epoca respectivă, „jus positivum” (dreptul scris) câștigase deja vis-a-vis de obiceiul⁴ juridic dreptul de preeminență în cetate, - au avut darul de a înscrie Țările Române și în aria patrimoniului culturii juridice europene, contribuind astfel la afirmarea unității europene și în materie legislativă.

Or, această realitate n-a fost reținută nu numai de Istoriile Dreptului românesc și de cele ecleziastice, dar nici de istorici ai vechii literaturi române – exceptând câteva nume – care au scos „literatura religioasă” din câmpul lor de cercetare și investigație, și, ipso facto, au omis astfel pe „eternii noștri păzitori ai solului veșnic”⁵, adică pe ctitorii culturii românești, prejudiciind în felul acesta imaginea reală a acestei culturi naționale, din care face parte integrantă și cultura juridico-canonice a Țărilor Române din epoca feudală.

Pravilele tipărite în limba română din secolul al XVII-lea fac într-adevăr parte din patrimoniul culturii românești, al cărei conținut este divers și bogat. Din nefericire, istoricii acestei culturi – fie ei de formație teologică, juridică, canonică, literară, filosofică, sociologică etc. – le-au abordat doar prin prisma pregătirii lor. Excepțiile sunt rare, și așa se și explică faptul că unii dintre aceștia au scos din studiile și lucrările lor aspecte și realități care nu cădeau sub imediata cunoaștere și preocupare a evaluării acestui patrimoniu al culturii românești sau nu se supuneau criteriilor de orientare ideologică sau partinică ale epocii respective.

În studiile și lucrările de specialitate, privind Pravilele tipărite în limba română din secolul al XVII-lea, se constată că autorii lor n-au reușit să ajungă nici la acele sinteze integratoare care să ne dea o imagine completă asupra instituțiilor juridice și canonice din acest secol.

² Vl. Al. Georgescu, Trăsăturile stilistice ale dreptului feudal românesc, în vol. Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei RSR, București, 1980, p.225.

³Ibidem, p.225.

⁴ Printr-o celebră Constituție imperială, edictată în anul 319, împăratul Constantin cel Mare (306-337) prevăzuse că obiceiul putea abroga legea scrisă contrară (cf. Codex Justiniani, 8, 52, 2).

⁵ G. Călinescu remarcă faptul că istoricii literaturii au izolat „culturalul de artistic”, și au supus întregul material documentar „la aceleași metode strict literare. Desigur, în chipul acesta, - remarcă G. Călinescu - <literatura religioasă> (evangelizare, psaltiri, praxii etc.) au fost ca și înlăturate, școala ardeleană trecută în zbor” (G. Călinescu, Istoria literaturii române de la origini până în prezent, Ed. Semne '94, București, 2003, p. 5, 9).

Într-adevăr, autorii lor s-au mulțumit să întocmească doar analize parțiale, ceea ce nu le-a îngăduit să abordeze problematica instituțiilor juridice și canonice în toată complexitatea conținutului și a formelor lor de manifestare.

În anul 1980, profesorul Ioan Ceterchi remarcă și el că responsabili cu întocmirea volumelor Istoriei dreptului românesc n-au găsit nu numai lucrări de sinteze integratoare, rezultate ale unei investigații științifice, ci nici monografii și studii analitice corespunzătoare, fiindcă în unele domenii acestea „lipseau cu desăvârșire. Iată de ce autorii au fost adesea obligați – remarcă profesorul – să facă muncă de <pionierat>, adică să pășească la cercetări analitice, pe care să le sfârșească cu alte sinteze”⁶.

Dar, nu aceeași părere au despre „munca de pionierat” a responsabililor cu întocmirea acestor volume istoricii zilelor noastre. De pildă, unul dintre aceștia scria nu de mult că, „în pofida prestigioaselor semnături”, cei care au prezentat instituțiile juridice în această lucrare nu aduc „o contribuție esențială” asupra problematicii lor, „ci se limitează doar la consemnarea selectivă a concluziilor provenite din cercetări anterioare”⁷.

Aceste concluzii, provenite din studii de cercetare întreprinse de diferiți autori de-a lungul timpului, n-au fost reiterate sau consemnate selectiv doar de autorii acestei Istории a dreptului românesc - singura de altfel care se poate totuși revendica ca o lucrare de cercetare, de sinteză, în domeniu, - ci și de semnatarii altor lucrări, de unde și lipsa unei documentații de primă mână. De altfel, chiar în această Istorie a dreptului românesc, textul legii pravilnice este doar în treacăt menționat sau analizat, ba, mai mult, și atunci când avem cazuri fericite de trimitere la textul Pravilelor tipărite în limba română, din secolul al XVII-lea, acesta este analizat doar prin prisma istoricului sau a juristului, și foarte rar prin aceea a canonistului și a teologului, deși conținutul acestora este unul eminamente juridico-canonice și teologic.

Iată, deci, și câteva considerente care ne-au determinat ca, în Proiectul tezei noastre de doctorat, să apelăm mai întâi la textul propriu-zis al Pravilelor, - pe care am ținut să-l reproducem integral sau parțial, atunci când realitatea ne-a impus-o, - și apoi la evaluările și concluziile provenite din diferite contribuții în domeniul muncii de cercetare științifică privind diferitele subiecte sau teme abordate în cuprinsul acestora, pe care le-am abordat și prezentat însă în lumina doctrinei canonice și nomocanonice și, în general, a învățăturii de credință, creștină, ortodoxă.

Cercetători avizați, din zilele noastre, au remarcat faptul că stadiul cercetărilor actuale ne relevă „... numeroase lacune rămase nerezolvate în dreptul românesc”, pe care

⁶ Ioan Ceterchi, Prefață, la Istoria dreptului românesc, vol. I, ..., p. 9.

⁷ Florența Ivaniuc, Instituția hotărâniciei în Țara Românească. Secolele al XIV-lea al XVIII-lea, Ed. Academiei Române, București, 2003, p. 15.

însă nu doar „o activitate concertată a istoricilor și a juriștilor le-ar putea rezolva”⁸, ci una de natură inter și pluridisciplinară, în care canoniștii și teologii trebuie să-și aducă o contribuție definitorie, fiindcă, fără aportul lor, instituțiile juridice și canonice din epoca feudală românească rămân încă incomplet cercetate și prezentate.

Așa după cum se va putea constata și din textul lucrării noastre, subiectul temei a fost abordat interdisciplinar (teologic, canonic, juridic și istoric), iar cercetarea instituțiilor juridice și canonice reglementate de Pravilele tipărite în limba română din secolul al XVII-lea a fost făcută atât prin prisma orientării canonistului și a teologului ortodox, cât și a istoricului instituțiilor medievale românești.

Unul dintre domeniile mai puțin studiate și cunoscute de juriștii și istoricii zilelor noastre continuă să rămână Dreptul nomocanonic sau pravilnic, și, ipso facto, instituțiile juridico-canonice pe care acestea le reglementează. De această realitate ne-am putut convinge și în demersul muncii noastre de cercetare științifică privind instituțiile juridice și canonice prevăzute de Pravilele tipărite în limba română din secolul al XVII-lea, de unde și caracterul de pionierat al acesteia, întrucât referințele pe care le aflăm prin unele studii, tratate sau manuale de specialitate sunt fie parțiale sau lapidare, - care se reduc uneori doar la generalități repetitive - fie lacunare atât în privința documentației, cât și a analizei hermeneutice a conținutului textului Pravilelor.

Până în prezent, nu avem însă nu numai o lucrare de sinteză, cu o viziune integratoare, privind aceste instituții juridice și canonice prevăzute de Pravilele tipărite în secolul al XVII-lea, dar nici studii de specialitate care să prezinte una sau mai multe asemenea instituții așa după cum rezultă ele din textele respectivelor Pravile sau Nomocanoane.

Unii juriști din zilele noastre recunosc și faptul că „... simpla abordare a legilor ... este insuficientă, fiind nevoie și de o perspectivă istorică asupra Dreptului”⁹. Într-adevăr, lipsa acestui studiu al Dreptului, și, în general al legislației, și din perspectiva istorică, nu îngăduie celui chemat să interpreteze și să aplice legea să-i cunoască atât geneza ei, cât și procesul evolutiv al formulării conținutului ei, de unde și necesitatea imperioasă ca juristul și canonistul să aibă și o pregătire adecvată – fie ea și succintă – și în istoria dreptului și a instituțiilor sale de la origini până în prezent.

Fără îndoială, cine n-a studiat Dreptul roman - și îndeosebi Dreptul bizantin - care, din nefericire, nu mai este studiat la Facultățile de Drept din țara noastră, ci doar în cadrul disciplinei Dreptul canonic din cadrul Facultăților de Teologie, dar și acolo destul de

⁸ Ibidem.

⁹ Vl. Hanga și M. D. Bocșan, Curs de drept privat roman, ed. a II-a, Ed. Universul juridic, București, 2006, p. 13.

sumar, - nu poate desluși și prezenta cum se cuvine atât sensul dispozițiilor legislației bizantine, pravilnice, - receptată de Dreptul feudal românesc - cât și pe cel al instituțiilor la care acestea fac referință expresă.

În literatura juridică românească, de astăzi, nu puține sunt afirmațiile privind Dreptul canonic sau nomocanonic care să nu frizeze fie ignoranța totală, fie superficialitatea abordării Dreptului bizantin, de stat și ecleziastic. De pildă, într-un Curs de drept privat comparat se afirma eronat că, „din secolul XVII, dreptul imperial se desparte de canoanele bisericești”¹⁰.

Pravilele tipărite în limba română, din secolul al XVII-lea, au avut tocmai darul să infirme asemenea afirmații eronate, întrucât, în Nomocanoane, dreptul bizantin se regăsește cu dreptul canonic într-un „Corpus juris” unitar, cu aplicabilitate atât în sfera civilă, cât și în cea religioasă, de unde și caracterul juridico-canonic, sui-generis, al unor instituții prevăzute de dreptul pravilnic, bizantin, receptat și aplicat și în Țările Române.

Iată, de ce, considerăm că cercetarea acestei legislații nomocanonice, pravilnice, și prezentarea instituțiilor juridice și canonice la care aceasta face referință, au darul să aducă nu numai un spor în cunoașterea Dreptului bizantin, dar și a istoriei vechiului Drept românesc, și, ipso facto, a instituțiilor sale juridice și canonice, fără de care nu vom putea niciodată înțelege nici procesul evolutiv al gândirii juridice românești.

În Proiectul tezei noastre de doctorat - în care am examinat cu atenție textul celor trei Pravile tipărite în limba română (Pravila Mică, Pravila lui Vasile Lupu și Pravila Mare) - am învederat și modul în care alcătuitoarii acestora au înțeles textul acestei legislații, au reafirmat și reactivat principiile juridice și canonice enunțate de acestea și au prevăzut pedepse pentru diferite infracțiuni, ținând seama atât de legea divină și de cea canonică, cât și de epoca în care au trăit.

Pentru a avea însă o viziune integratoare asupra acestei geneze a legislației nomocanonice, tipărită în secolul al XVII-lea în limba română, și îndeosebi a receptării și aplicării ei, am făcut și o prezentare și a Pravilelor slavo-române și a celor românești din secolul precedent (XVI), și, atunci când a fost cazul, am trimis la textul lor.

Din paginile Proiectului tezei mele de doctorat, cititorul – avizat sau mai puțin familiarizat cu textul legislației pravilnice – are mai întâi posibilitatea să ia cunoștință despre etapele procesului de receptare a Dreptului bizantin în aria de formare a poporului român.

De asemenea, acesta are posibilitatea să ia cunoștință de conținutul acelor Colecții de legiuiri bizantine care au circulat pe pământul românesc, și ale căror norme au fost

¹⁰ Aurel Bonciog, Curs de drept privat comparat, Ed. Universul Juridic, București, 2010, p. 57.

aplicate atât de Domnie, cât și de Biserică, adică de principalele două instituții de bază ale societății medievale românești.

Lucrarea oferă cititorului nostru și posibilitatea de-al introduce în istoria vechilului Drept românesc scris, din care cel canonic și cel pravilnic au fost și sunt elementele sale constitutive. Or, tocmai în temeiul normelor prevăzute de legislația canonică și nomocanonică au fost reglementate de Pravilele tipărite, în limba română, în secolul al XVII-lea, și instituțiile juridice și canonice din Țările Române.

De exemplu, din textul lucrării noastre, despre Domnie, care a fost principala instituție juridică a Țărilor Române din vremea aceea, cititorul va afla că aceasta a găsit în instituția monarhiei bizantine topos-ul sau modelul ei. Având ca precedent modelul bizantin, românii au adoptat ca formă de stat monarhia feudală fiindcă „... ideologia și structurile bizantine puteau ajuta la centralizarea statului și la consolidarea independenței”¹¹.

De la monarhia bizantină, instituția juridică a Domniei și-a împrumutat multe dintre elementele structurii sale, ca, de exemplu, titulatura domnului, concepția teocratică asupra puterii absolute, alegerea sa divină, consfințită prin actul ungerii cu Mir sfințit, cumulul prerogativelor de laice și ecleziastice, asocierea la domnie etc.

Printre prerogativele Domnului, la loc de frunte a fost prerogativa legiuitoare, pe care a întruchipat-o în mod plenar și Bazileul Imperiului roman de Răsărit, pe care Domnii Țărilor Române l-au avut ca model și în privința exercitării puterii legislative, judecătorești și executive.

Fiind unicul legiutor al Țării, Domnul și-a exercitat prerogativa sa legiuitoare prin emiterea de decizii domnești, cunoscute sub numele de „hrisoave”, „așezăminte”, „testamente” etc., care i-au oferit domniei „un sistem juridic evoluat și complet, care permitea soluții pentru toate problemele laice și bisericești”¹².

Această prerogativă legiuitoare a Domnului Țării, care „n-a fost contestată nici chiar de turci”, a fost „exercitată de Domn de obicei după consultarea cu sfatul domnesc și chiar cu adunarea stărilor”¹³. Într-adevăr, documentele istorice și juridice al vremii de atunci ne atestă faptul că, în privința exercitării prerogativei judecătorești, domnul judeca de obicei împreună cu Sfatul (Divanul) domnesc, „dar hotărârea o da el, care avea dreptul să judece și uneori judeca singur, atât în pricini civile, cât și în pricini penale, mai ales de trădare

¹¹ Petre Strihan, Organizarea de stat. Structura generală, în vol. Istoria dreptului românesc ..., vol. I, p. 250.

¹² Ibidem, p. 253.

¹³ Ibidem.

(hicleenie), în care uneori domnii au condamnat și executat fără dovezi și fără proceduri de judecată”¹⁴.

Împotriva acestei atitudini, cu caracter despotic, de sorginte levantină, a reacționat cu vehemență – în repetate rânduri – marii boieri ai Țării, care au izbutit să smulgă din mâinile lui Leon Tomșa hrisovul din 15 iulie 1631, prin care se interzicea Domnitorului să condamne la moarte boieri fără judecata Divanului. De asemenea, documentul din 18 august 1668, emis de Radu Leon, fiul lui Leon Tomșa, ne certifică că Domnul trebuia să judece „cu boierii divanului, precum iaste legea și obiceiul țării”. Or, în ciuda acestor interdicții impuse de boierii divaniți, Domnii Țărilor Române au continuat „până la prima jumătate a secolului al XVIII-lea să exercite uneori dreptul lor de a judeca de unul singur, ca de exemplu Constantin Brâncoveanu sau Nicolae Mavrocordat”¹⁵.

Cât privește Biserica, - cea de-a doua instituție de bază a acelei „Respublica christiana”, din primul mileniu¹⁶, din Imperiul roman de Apus și din cel de Răsărit, - se poate constata că „Ecclesia” (Biserica) a continuat să urmeze atât „jure romano”, cât și „jure bizantino”, ale căror prevederi se regăsesc de altfel în legislația transferată de Pravile și în Țările Române.

În această legislație, de sorginte bizantină, fie ea laică sau ecleziastică, s-a precizat în mod învederat că Bazileul se îngrijea doar de „treburile din afară ale Bisericii”, așa după cum declarase odinioară împăratul Constantin cel Mare la Soborul de la Niceea din anul 325, și în secolul al XVII-lea, la români, Matei Basarab, care declara că mitropolitul și episcopii Țării „au întâietate în această treabă a credinței”¹⁷.

În exercitarea prerogativei sale de șef al Bisericii pentru treburile ei „din afară”, Domnul a avut dreptul: „a) să decidă înființarea de mitropolii, episcopii, mănăstiri sau mutarea reședințelor; b) să numească și să revoce pe mitropolit, pe episcopi și pe egumenii mănăstirilor; c) să reglementeze competența de judecată a organelor bisericești și să o coordoneze cu competența organelor laice; d) să reglementeze activitatea cultelor străine aflate în țară; e) să decidă sau să revoce închinarea unei mănăstiri către un așezământ religios din străinătate”¹⁸.

Documentele vremii ne atestă faptul că, și în exercitarea acestei prerogative, Domnul a consultat întotdeauna Sfatul domnesc și uneori și Adunarea stărilor. De altfel,

¹⁴ Ibidem, p. 254.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ A se vedea N. V. Dură, *Le Régime de la synodalité selon la législation canonique, conciliaire, oecuménique, du Ier millénaire*, Ed. Ametist 92, București, 1999, p. 267-382.

¹⁷ Document din 28 februarie 1645, în Biblioteca Academiei Române, nr. CCCXCVII/47.

¹⁸ Petre Strihan, Organizarea de stat. Structura generală, în vol. Istoria dreptului românesc ..., vol. I, p. 256.

principal cel puțin, numirea ierarhilor Țării s-a făcut întotdeauna de Domn de comun acord cu Divanul, dar investitura acestora o făcea Domnul prin acordarea cârjei arhieresti.

Tot Domnul era cel care intervenea la Poartă și la Patriarhia ecumenică pentru acordarea binecuvântării noului mitropolit al țării. De asemenea, la numirea și revocare ierarhilor, „domnia respectă normele dreptului canonic: numirile sunt precedate de o alegere canonică („ipopsifierea”), iar destituirile sunt urmate de caterisire”¹⁹.

Exceptând unele cazuri, tot domnitorii Țării au fost aceia care au apărut vechiul statut juridico-canonic de autocefalie și autonomie al Bisericii în fața pretențiilor hegemonice afișate de Patriarhia de Constantinopol²⁰ chiar și în timpul stăpânirii otomane. De pildă, deși mitropolitul Luca fusese caterisit de Patriarhia ecumenică în anul 1616, el a rămas în Scaun „prin hotărârea domniei; în 1631, Leon Tomșa, cu adunarea stărilor, a hotărât că mitropolitul, episcopii și egumenii sunt cei aleși din țară, Patriarhul urmând să dea numai blagoslovenia, iar în 1732, mitropolitul Ștefan a înștiințat Patriarhia că e numit mitropolit fără să ceară vreo întărire: În Moldova, aceeași regulă este atestată de izvoare ... Grigore Ureche scrie că mitropolitul Teoctist a fost pus de Iuga (1399-1400) cu blagoslovenia patriarhului de Ohrida, Dimitrie Cantemir arată că mitropolitul nu e suspus nici unui patriarh, că domnul după numirea și după ipopsifierea lui în țară, cere ecdosis de la patriarh, care nu-l poate refuza”²¹.

Urmând rânduiala și practica bizantină, Domnul Țării a fost și acela care își dădea acordul și pentru numirea egumenilor, în urma recomandării făcută de mitropolitul sau episcopul locului, așa după cum prevăzuse și canonul 4 al Sinodului IV ecumenic (Calcedon, 451), care constituie până astăzi adevărata Constituție a monahismului ortodox²².

Desigur, și din aceste succinte mărturii furnizate de istoriografia vremii și reținute și de istoricii dreptului românesc, se poate constata că românii, din perioada feudală, au avut nu numai conștiința independenței politice și administrative a Țărilor lor, ci și a Bisericii lor, care în termeni de doctrină canonică se exprimă prin noțiunea de autocefalie. De aceea, această realitate, care este atestată în chip expres și de Pravila ce Mare, trebuie cunoscută, valorificată și exprimată și de istoricii, teologii și canoniștii Bisericii noastre ori de câte ori

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Vezi, N. V. Dură, *120 de ani de la recunoașterea Autocefaliei (1885-2005) și 80 de ani de la întemeierea Patriarhiei Române (1925-2005)*, în BOR, CIII (2005), nr. 1-3, p. 444-456; Idem, *Forme și stări de manifestare ale autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. Mărturii istorice, ecleziologice și canonice*, în vol. *Autocefalia, libertate și demnitate*, Ed. IBMBOR, București, 2010, p. 113-155.

²¹ Petre Strihan, *Organizarea de stat. Structura generală*, în vol. *Istoria dreptului românesc ...*, vol. I, p. 257.

²² Vezi, N. V. Dură, *Monahii, al treilea element constitutiv al Bisericii*, în BOR, CXXI (2003), nr. 7-12, p. 469-483; Idem, *Monahismul în Dacia Pontică. „Călugării sciți (daco-romani) și contribuția lor la afirmarea unității ecumenice și la dezvoltarea culturii umanist-creștine europene*, în BOR, CXXII (2004), nr. 3-4, p. 347-357.

Scaunul de Constantinopol își arogă pretenții hegemonice care vizează statutul juridico-canonice al primatului papal²³, străin de duhul autentic al Ortodoxiei primului mileniu²⁴, așa după cum ne confirmă de altfel și legislația ei canonică ecumenică²⁵.

Principala instituție juridico-canonice reglementată de Pravilele tipărite în limbă română, din secolul al XVII-lea, a fost aceea a Mitropoliei.

În Pravilele tipărite în limba română, în secolul al XVII-lea, Mitropolia și conducătorul ei, recte Mitropolitul, ocupă un loc aparte, dând astfel expresie înveredată atât ideologiei și mentalității bizantine, cât și realității românești din acea epocă.

După constituirea Statelor românești și legitimarea lor de către Imperiul bizantin prin cele două căpetenii ale sale, bazileul și patriarhul, în secolul al XIV-lea, Mitropolia și Domnia sunt principalele instituții de bază ale societății românești medievale.

În statele feudale, românești, în vârful ierarhiei ecleziastice s-au aflat mitropolii. Dacă la conducerea statului s-a aflat domnitorul, în schimb, la conducerea Bisericii s-a aflat Mitropolitul, fiind practic a doua persoană în stat după Domn. Desigur, acest sistem amintește de bicefalia Bizanțului, „deși acolo - ca și la noi - primul și ultimul cuvânt îl avea în fapt domnul”²⁶.

Din documentele vremii respective, rezultă că mitropolii le revenea sarcina de a unge pe domn, de a întocmi anafore, de a lua parte activă la promulgarea actelor legislative ale statului, de a exercita atribuții judecătorești, de a redacta Cărți de blestem²⁷ în cadru procedurii juridice de hotărnicie etc., de unde și necesitatea ca reședința lor să fie în cetatea de Scaun a Domnului.

²³ Referitor la primatul papal, revendicat de episcopul Romei, unii teologi ortodocși au arătat că acesta este clădit pe falsuri (Donatio Constantini și Decretalele lui Pseudo Isidor) și pe denaturarea unor texte sinodale. (A se vedea, de exemplu, Michael Whelton, Papi și patriarhi. O perspectivă ortodoxă asupra pretențiilor romano-catolice, trad. V. Baidoc, Ed. Theosis, Oradea, 2010, p. 166-196). S-a spus de asemenea că „... ceea ce separă Roma și Ortodoxia este rolul exact al papei în conducerea Bisericii universale. Schisma este, mai mult sau mai puțin, o dispută politică. Dacă, prin urmare, papa e dispus să facă anumite concesii în privința prerogativelor sale, atunci Biserica Ortodoxă ar trebui să fie capabilă să recunoască din nou primatul Episcopului Romei, ne mai rămânând nici un obstacol de trecut”. Or, „dificultatea în privința acestei opinii constă în faptul că ea nu este și nu a fost vreodată convingerea Bisericii Ortodoxe” (Clark Carlton, Adevărul ortodoxiei față de catolicism: ce trebuie să știe fiecare romano-catolic despre Biserica Ortodoxă, trad. D. Dăscă, Ed. Ecclesiast, Sibiu, 2010, p. 13).

²⁴ Vezi, N. V. Dură, The "Petrine primacy": the role of the Bishop of Rome according to the canonical legislation of the ecumenical councils of the first millennium, an ecclesiological-canonical evaluation, în The Petrine ministry: Catholics and Orthodox in dialogue: academic symposium held at the Pontifical Council for Promoting Christian Unity, ed. Walter Kasper, New York, Newman Press, 2006, p. 164-184; Idem, Episcopul Romei și statutul său canonic. Scaunul apostolic al Romei și procesul de refacere a unității creștine ecumenice, în Ortodoxia, LVIII (2007), nr. 1-2, p. 7-34.

²⁵ Idem, *Le Régime de la synodalité selon la législation canonique, conciliaire, oecuménique, du Ier millénaire*, Ed. Ametist 92, București, 1999, p. 287-382.

²⁶ Gh. Cronț, Biserica și statul feudal, în vol. Istoria dreptului românesc ..., vol. I, p. 370.

²⁷ În Țara românească, prima Carte de blestem cunoscută până în prezent, privind probleme de hotăr, a fost emisă de Mitropolitul Grigorie prin anii 1630-1632, și se adresa preoților, dar și orașenilor „mici și mari ot varoș București”, adică din orașul București. Doar aceștia aveau drept de mărturie pentru o moșie a mănăstirii Banului (din episcopia Buzăului) (DRH, B, XXIII, nr. 53).

Documentele Țărilor Române din secolul al XVII-lea ne certifică de altfel faptul că Mitropolitul era și cel care legitima pe Domnii Țării, și la care apelau nu numai boierii, ci întreg norodul atunci când se simțeau îndreptățiți de aceștia, adeseori în conivență cu „grecii” veniți „din Țarigrad”.

Pe lângă activitatea sa judiciară, Biserica a avut și o competență judecătorească, așa cum afirmă și Predosloviile vechilor legiuri, al căror text autentic era de obicei dat în custodia mitropoliților. Dacă în elaborarea diferitelor acte normative, mitropoliții aveau doar rolul de consilieri, „iar alteori urmau să-și dea un asentiment, sub forma unei „binecuvântări”, a cărei valoare ținea mai mult de domeniul formei decât de cel al fondului”, în schimb, în momentul în care au apărut legile scrise, „promulgarea lor avea un îndoit aspect: laic și religios”²⁸.

Așa după cum se va pute constata și din analiza textului Pravilelor tipărite în limba română, din secolul al XVII-lea, instituția Mitropoliei și reprezentatul ei, Mitropolitul Țării, s-au bucurat de o atenție deosebită din partea alcătuitoarelor acestora, care au găsit în legislația canonică a Bisericii ecumenice și în legislația imperială, bizantină, privind diferite chestiuni ale Bisericii, – transferată în Colecții cunoscute sub numele de Nomocanoane sau Pravile – temeiul pentru statutul lor canonic și juridic.

În aceleași Pravile se precizează atât competența judiciară, cât și cea judecătorească a Bisericii, exercitată de ierarhii ei și de împuterniciții lor în spiritul dispozițiilor de principiu enunțate de legislația canonică, ecumenică, din primul mileniu, la care și Pravilele alcătuite și tipărite în limba română, din secolul al XVII-lea, fac într-adevăr trimiteri din abundență.

Încheiem aceste pagini – în care am încercat să rezumăm conținutul Proiectului tezei noastre și să învederăm ideile forță care ne-au călăuzit în alcătuirea acestuia – cu convingerea că acestea vor oferi atât cititorului avizat, cât și celui care nu are încă o pregătire canonică, juridică și istorică, posibilitatea să constate că lucrarea noastră aduce o contribuție reală – bazată pe mărturii documentare de primă mână și pe o bogată literatură de specialitate – și la cunoașterea instituțiilor juridice și canonice reglementate de cele trei Pravile, tipărite în limba română din secolul al XVII-lea, adică Pravila de la Govora (1640), Pravila lui Vasile Lupu (1646) și Pravila lui Matei Basarab (1652).

Cuvinte cheie: Pravila de la Govora, Pravila lui Vasile Lupu, Pravila lui Matei Basarab, instituții juridice și canonice

²⁸Gh. Cronț, Competența judecătorească, în vol. Istoria dreptului românesc ..., vol. I, p. 372.

Bibliografie Selectivă:

A. IZVOARE

- *Anciens documents de droit roumain*, vol. I-II, Paris-București, 1930-1931.
- BUJOREANU IOAN, *Colecțiunea de legiurile României vechi și cele noi*, vol. III, București, 1885.
- CANTEMIR DIMITRIE, *Descriptio Moldaviae*, ed. Gh. Guțu, București, 1973.
- ****Cartea românească de învățătură*, ed. crt., București, 1961.
- Canoanele Bisericii ortodoxe, ed. I.N. Floca, Sibiu, 1991.
- ****Documente privind istoria României*, seria A, veac XVII, vol. II, București, 1951-1956.
- ****Documenta Romaniae Historica*, seria A, vol. I, II și V și seria B, vol. I, II, V și XXV, București, 1965-1988.
- GHIBĂNESCU GHEORGHE, *Ispisoace și zapise*, vol. III și XXIII, Iași -Huși, 1906-1933.
- IORGA NICOLAE, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V-VI, București, 1901-1916.
- ****Îndreptarea legii*, ed. crt., București, 1962.
- Pidalion Cârma Bisericii Ortodoxe*, ed. Neofit, Patriarh al Constantinopolului, trad. V. Costachi, Ed. Credința strămoșească, Iași, 2007.
- Pravila bisericească de la Govora*, ed. Gheorghe I. Petre – Govora, Ed. Tribuna, Rm. Vâlcea, 2004.
- Sintagma sfințelor și dumnezeieștilor canoane*, (Sintagma ateniană), ed. G.A. Rhali – M. Potli, vol. I-VI, Atena, 1852-1859.
- *Surete și izvoade*, vol. III și XXII, Iași, 1906-1933.

B. LUCRĂRI GENERALE

- BERECHET ȘTEFAN, *Istoria vechiului drept românesc. I. Izvoarele*, Iași, 1933.
- BITOLEANU ION, *Istoria dreptului românesc*, Constanța, 2004.
- CARTOJAN NICOLAE, *Istoria literaturii române vechi*, vol. II, București, 1942.
- CERNEA EMIL, *Istoria statului și dreptului românesc*, vol. I, București, 1976.
- CERNEA EMIL, MOLCUȚ EMIL, *Istoria statului și dreptului românesc*, ed. a VI-a, București, 1998.
- COSTĂCHEL M., PANAITESCU P.P., CAZACU A., *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVII)*, București, 1957.
- DURĂ V. NICOLAE, *Dreptul nomocanonic*, în „În justiție”, 2002, nr. 17, p. 19; nr. 18, p. 19.
- DUȚU ALEXANDRU, *Sinteză și originalitate în cultura română (1650-1848)*, București, 1972.

- ERBICEANU C., *Material inedit pentru istoria dreptului canonic oriental*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1892-1893, p. 319-334.
- FIROIU DUMITRU, *Istoria statului și dreptului românesc*, București, 1976.
- FLOCA N. IOAN, *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație bisericească*, vol. I-II, Ed. IBMBOR, București, 1990.
- FOTINO GEORGE, *Pagini din istoria dreptului românesc*, București, 1972.
- GEORGESCU CRISTINA, *Teoria generală a dreptului*, Constanța, 2000.
- GEORGESCU VALENTIN, *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1980.
- HANGA VLADIMIR, *Istoria statului și dreptului românesc*, vol. I, ed. a III-a, București, 1957.
- HERLEA ALEXANDRU, *Studii de istorie a dreptului*, vol. I, Cluj-Napoca, 1983.
- *Studii de istorie a dreptului românesc*, vol. I-II, Cluj-Napoca, 1985.
- ****Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, 1988.
- IORGA NICOLAE, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, ed. a II-a, București, 1929.
- ****Istoria dreptului românesc*, vol. I-II, București, 1980-1984.
- ****Istoria românilor*, vol. IV, Ed. Enciclopedică, București, 2010.
- LONGINESCU ȘTEFAN, *Istoria dreptului românesc. Din vremurile cele mai vechi și până azi*, București, 1908.
- MILAȘ, N., *Dreptul bisericesc oriental*, trad. D. I. Cornilescu și V. S. Radu, revăzută de I. Mihălcescu, București, 1915.
- MOLCUȚ EMIL, *Drept roman*, ed. a VI-a, București, 2002.
- PANAITESCU P. P., *Contribuții la istoria culturii românești*, București, 1971.
- PASCU ȘTEFAN, HANGA VLADIMIR, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și a dreptului RPR*, vol. II-III, București, 1958-1963.
- PERETZ IOAN, *Curs de istoria dreptului român*, vol. II, București, 1928.
- POPA VASILE, BEJAN ADRIAN, *Instituțiile politice și juridice românești*, București, 1998.
- RĂDULESCU ANDREI, *Pagini din istoria dreptului românesc*, București, 1970.
- TANOVICIANU ION, *Tratat de drept și procedură penală*, ed. a II-a, București, 1924.
- ȚIGHILIU IOLANDA, *Societate și mentalitate în Țara Românească și Moldova: secolele XV-XVII*, București, 1998.
- VALDMAN TRAIAN, *Principalele probleme de drept bisericesc cuprinse în vechile legiuri ale Țării Românești*, în „Glasul Bisericii”, 1974, nr. 3-4, p.270-284.
- XENOPOL A. D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. II și VII, Iasi, 1896.
- ZANE IULIU, *Proverbele românilor*, vol. VIII, București, 1897.

C. LUCRĂRI SPECIALE

- BERECHET ȘTEFAN, *Obiceiul pământului românesc și istoricul adunării obiceiurilor la noi și vecini*, în „Minerva”, 1930, nr. 2-3, p.1-23.
- *Particularitățile cojurătorilor la români. După documente slave*, Chișinău, 1925.

- *Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecata mirenilor*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 1938, nr. 11-12, p. 3-23.
- *Legătura dintre dreptul bizantin și românesc*, vol. I, Vaslui, 1937.
- CONSTANTINESCU BUCUR, *Obiceiuri juridice la români*, în „Dobrogea Jună”, 1927, nr. 3, p. 1-15.
- CRONȚ GHEORGHE, *Influențe romano-bizantine în dreptul românesc din epoca fanariotă*, în „Studii. Revistă de istorie”, 1973, nr. 25, p. 340-347.
- *Instituții medievale românești. Înfrățirea de moșie. Jurătorii*, București, 1969.
- *Dreptul de ctitorie în Țara Românească și Moldova*, în „Studii și materiale de istorie medie”, 1960, nr. I, p. 77-116.
- *Nomocanonul lui Manuil Malaxos în Țările Române*, în „Omagiu lui P. Constantinescu”, Iași, 1965.
- *Dreptul bizantin în Țările Române. Îndreptarea legii din 1652*, în „Studii. Revistă de istorie”, 1960, nr. 1, p. 97-80.
- *Dreptul bizantin în Țările Române. Pravila Moldovei din 1646*, în „Studii. Revistă de istorie”, 1958, nr. 5, p. 33-56.
- DURĂ V. NICOLAE, *350 de ani de la tipărirea Pravilei de la Govora*, în „Altarul Banatului”, 1990, nr. 3-4, p. 58-59.
- *Dreptul și Religia. Norme juridice și norme religios-morale*; în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, nr. 1 / 2003, p. 15-24
- *Ideea de Drept. „Dreptul”, „Dreptatea” și „Morală”*, în „Analele Universității Ovidius, Seria Drept și Științe Administrative”, nr. 1 / 2004, p.15-45.
- *Dreptul canonic, disciplină de studiu în Facultățile de Drept din prestigioase Universități europene*, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, nr. 1/2007, p. 328-332.
- *Dreptul la demnitate umană (dignitas humana) și la libertate religioasă. De la “Jus naturale” la “Jus cogens”*, în *Analele Universității Ovidius Constanța, Seria Teologie*, nr. 1 / 2007, p. 47-107.
- ELIESCU MIHAIL, *Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul României*, București, 1966.
- FILITTI I. C., SUCHIANU I., *Contribuții la istoria justiției penale în Principatele române*, București, 1928.
- GEORGESCU VALENTIN, *Câteva contribuții la studiul receptării dreptului bizantin în Țara Românească și Moldova (1711-1821)*, în „Studii. Revistă de istorie”, 1965, nr. 1, p. 49-73.
- *Preemfiunea în istoria dreptului românesc*, București, 1965.
- GEORGESCU VALENTIN, STRIHAN PETRE, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova 1611-1831*, vol. I-II, București, 1979-1980.
- GRECU AL., *Începuturile dreptului scris în limba română*, în „Studii. Revistă de istorie și filosofie”, 1954, nr. 4, p.215-228.
- IAVORSCHI IOAN, *Dreptul feudal scris al Moldovei și Țării Românești*, Iași, 1956.
- LONGINESCU ȘTEFAN, *Fragmente din istoria dreptului penal român*, în „Curierul judiciar”, 1926, nr. 41, p. 641-643.
- *Părerile domnilor Iorga și Peretz despre pravila lui Vasile Lupu*, în „Curierul judiciar”, 1915, nr. 61, p. 1-31.
- LUPU IOAN, *Vina și procesul ei la români*, Iași, 1934.

MITITELU CĂTĂLINA, *Regimul succesoral în Cartea românească de învățătură și Îndreptarea legii*, în *Analele Universității Ovidius, Seria Drept și Științe Administrative*, Nr. 1 / 2004, p.157-163.

- *Aspecte privind persoanele în Pravila lui Vasile Lupu și în Îndreptarea legii*, în *Analele Universității OVIDIUS Constanța / Seria Drept și Științe Administrative* Nr. 1 / 2005, p. 235-241.
- *Elemente de drept succesoral în Cartea românească de învățătură și Îndreptarea legii*, în Vol. Omagiu profesorului Nicolae V. Dură la 60 de ani, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, 2006, p. 1442-1446.
- *Considerații privind Legea Țării și instituțiile ei*, în *Analele Universității OVIDIUS Constanța / Seria Drept și Științe Administrative* Nr. 1 / 2007, p. 291- 312.

PIPPIDI ANDREI, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVIII*, București, 1983.

POPESCU ANICUȚA, *Instituția căsătoriei și condiția juridică a femeii în Țara Românească și Moldova în secolul al XVII-lea*, în „Studii. Revistă de istorie”, 1970, nr. 1, p. 55-80.

RĂDULESCU ANDREI, *Pagini inedite din istoria dreptului vechi*, București, 1991.

■ *Dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor*, București, 1925.

■ *Dispozițiuni din vechiul drept moldovenesc privitoare la testament*, în „Dreptul”, 1908, nr. 55, p. 7-8.

SĂVOIU EMANOIL, *Contribuțiuni la studiul succesiunii testamentare în vechiul drept românesc*, Craiova, 1942.

SPULBER C. A., *Le concept byzantin de la loi juridique*, , București, 1939.

STOICESCU NICOLAE, *Matei Basarab*, București, 1988.

ȘERBAN CONSTANTIN, *Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634-1653)*, București, 1991.

ȘTEFĂNESCU ȘTEFAN, *Evoluția proprietății feudale în Țara Românească până în secolul al XVII-lea*, în „Studii. Revistă de istorie”, 1958, nr. 1, p. 53-64.

VULCĂNESCU ROMULUS, *Etnologie juridică*, București, 1970.